

AGRESSZIÓ

Agresszió, intolerancia, előítélet. Mindezek olyan társadalmi jelenségek, amelyek egymással erősen összefüggnek, és hátrányos társadalmi helyzethez gyakran kapcsolódva bőven adnak témát a társadalomtudósok, szociológusok számára Európában és a tengerentúlon egyaránt.

A negyedévenként megjelenő Harvard Educational Review (HER) 1995/2. különszáma foglalkozik az agresszió, s azon belül a gyermekkorhoz kapcsolódó erőszak helyzetével az Egyesült Államokban. A tanulmányok egy része az erőszaknak az iskolában, oktatásban jelenlévő formáival, a pedagógusok hozzáállásával foglalkozik, másik része pedig a tömegkommunikációs eszközök, különösen a televízió növekvő szerepére és felelősségére hívja fel a figyelmet az agresszív magatartás elterjedésében, már-már „normává” válásában. Az írásokból itt csupán hármat ismertetünk, melyek egyike egy interjú keretében az USA történelmét az erőszak alkalmazásának szempontjából vázolja fel, a másik kettő pedig az agresszió különböző társadalmi vonatkozásait mutatja be.

A Noom Chomskyval készített interjúban Chomsky az agresszív magatartás kapcsán egy társadalomtörténeti áttekintést nyújt az Egyesült Államokról. Az erőszak burjánzását visszavezeti az ország olyan uralkodó ideológiáira, amelyek a kontinens felfedezésétől napjainkig befolyásolták és befolyásolják a politikát, a gazdaságpolitikát. Chomsky alapvető állítását, miszerint az egész történelmet az erőszak vezérelte, egy sor ténnyel igyekszik alátámasztani: a bennszülöttek kiirtása, rabszolgák behozatala, az ipari forradalom alapjául szolgáló olcsó munkaerő és elfoglalt területek, a vietnámi háború stb. A professzor szerint maga az amerikai társadalom is erőszakos jellegű: itt nem létezik olyan társadalmi szerződés, mint amit Kanadában, Japánban és egyes nyugat-európai országokban a jóléti szolgáltatások biztosítanak. Az amerikai társadalom nagy része szisztematikusan marginalizált. A gazdaságpolitika a polarizálódásnak kedvez, a gazdagok már meglévő előnyeiket sokszorozítja bizonyos állami támogatások, adócsökkentések révén. A jóléti állam az USA-ban csak a gazdagok számára jelent valóban jóléti államot. Akinek van, annak még adnak, akinek nincs, az tovább sodródik a társadalom perifériájára felé. A New Deal, illetve az 1960-as évek-beli Great Society jegyében tett lépések ellenére az USA társadalmilag, gazdaságilag egyaránt nagyon megosztott ország, mely különbség egyre növekszik. Mindezek hatására nő a slumokba tömörülés, az erőszak, a bűnözés.

Chomsky meglehetősen éles kritikával illeti New Gingrich politikáját, amit az 1980-as, 1990-es években növekvő polarizáltság szimbólumának tart. Gingrich –véleménye szerint – az a politikus, aki az állam kivonulását, a támogatás csökkentését hirdeti, azonban mindezt csak addig tartja érvényesnek, amíg szegényekről van szó; bizonyítékként hozza fel Gingrich választókerzetének, Atlanta egy gazdagabb külvárosának példáját, mely az átlagosnál jóval több támogatást kap.

A társadalom polarizálódásával, a nagy tömegek marginalizálódásával családok, emberi kapcsolatok mennek tönkre. Chomsky a tizenévesek közötti növekvő erőszakot Reagan és Gingrich családellenes politikájával magyarázza. Egy UNICEF tanulmány szerzője a gyermekek és a családok helyzetét vizsgálva a fejlett országokban kétféle modell létezését állapítja meg: az egyik az európai és a japán modell, ahol óvodák létesítésével, szülés előtti gondozással, illetve egyéb szociális juttatásokkal a családok támogatása a jellemző, a másik a Reagan-Thatcher modell, mely az angolszász országokra jellemző, s melynek lényege, hogy nem nyújt segítséget a családoknak, a szülőket privát gyermekmegőrzésre kényszeríti, miközben a bérek reálértéke egyre csökken. Ez utóbbi esetben nyilván nem mindenki tudja

megfizetni a gyermekfelügyelőt, így sok gyereket az utca nevel fel: „kulcsos gyerekekké” válnak, illetve a televízió tölti be a babysitter szerepét. Felmérések szerint a gyerek-szülő kontaktusok „mennyisége” órákban számolva 40 %-kal csökkent az 1960-as évektől.

Azonban Chomsky szerint a gyerekek ellen, gyerekek által elkövetett erőszaknak nem csak az említett szociál- és gazdaságpolitika az oka, hanem a média is felelős ezért. A média az egész társadalmat manipulálja; évi több billió dollárt áldoz arra, hogy az embereket olyan pusztá fogyasztókká változtassa, akik automatikusan követik a reklámok felhívásait, s elvonja a figyelmet a valós problémákról. Chomsky szerint a média kolonizálja a pszichét.

Az iskola is beáll azon intézmények sorába, amelyek valamiféleképp szentesítik a kormány erőszakos politikáját. Nem szabadságra, hanem engedelmességre nevel, nem tanít kérdezni, nem nevel kritikus szemléletmódra. Aki kérdez, az problémásnak minősül. Az indoktrináció annál erősebb, minél hosszabb időt tölt el valaki az oktatási intézményben. Aki nem képes az oktatott értékeket interiorizálni, az kihullik az oktatási folyamatból, még mielőtt a „csúcsra” érne. Az intézmény csak azok számára tart fenn helyet, akik magukévá teszik azon értékeket, amelyek a hagyományosan erőszakos politikát legitimálják. Intellektüelnek csak azokat nevezik, akik a hatalmat szolgálják. Aki nem ezt teszi, az anti-amerikai, marxista, összeesküvő, tehát mindenképpen stigmatizált. A kritikai pedagógiának nincs helye az oktatásban, hiszen az a vezetésre nézve túl veszélyes lenne. Chomsky szerint egy demokratikus állam mítoszának megteremtése és fenntartása mellett az USA totalitárius rendszerekre jellemző jegyekkel bír. Csak az aluliskolázottak képesek arra, hogy a vezetésben lévő hibákat felismerjék.

Chomsky a mindezekkel szembeni küzdelemben az értelmiség szerepét emeli ki, s a különböző – jogi, feminista, környezetvédő stb. – mozgalmak összefogására, valódi kérdésfeltevésekre, kritikai hozzáállásra, aktív kezdeményezésre szólít fel.

Pedro Noguera az iskolai erőszakra adott különböző válaszok kritikai elemzését nyújtja. Az USA egyik legégetőbb problémája az erőszak. Különböző, a gyakorlatban meglévő iskolapolitikákat mutat be. Az iskolai erőszakkal azért szükséges foglalkozni, mert nemcsak az odajárók személyes biztonságát fenyegeti, hanem az iskola és a társadalom között létrejött társadalmi szerződést is. Az iskolai erőszakra adott válaszok hasonlítanak az USA egész társadalmában alkalmazottakéhoz. Az erőszak megakadályozására az iskolában használt eszközök: a fém-detektorok, amelyek kiszűrik azokat, akik fegyvert visznek magukkal, a „nulla” szintű tolerancia, vagyis az a gyakorlat, hogy automatikusan kirúgják azt a diákot, aki vétett az iskola szabályzata ellen, a tisztviselők, örök alkalmazása, akik figyelemmel kísérik a gyerekek viselkedését. Ezek az alkalmazott technikák arra jók, hogy a diákokat bűnözőkként kezelve az iskolavezetés az ügyeket minél inkább a bíróság berkeibe terelje, és saját felelősségét a problémák megoldásában csökkentse. Ugyanakkor az iskola a nyilvánosság előtt az ellenőrző, felügyelő szerepében tetszeleg, s egyre súlyosabb büntetéseket ró ki.

A fent említetteknél egy kevésbé rigid megoldást jelentene, ha az oktatás részévé válna a konfliktusok erőszakmentes kezelése például szerepjátékok, külön órák keretében. Van, ahol iskolán kívüli szociális intézmények állnak a diákok rendelkezésére, nyújtanak segítséget számukra. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ezen kevésbé korlátozó intézkedések sokkal több eredményre vezettek. Noguera elsősorban a városi iskolákkal foglalkozik, ahol sokkal gyakoribbak az erőszakos cselekmények, s bemutatja, hogy miért hatástalanok a közkedvelt fegyelmező, megszorító stratégiák. A szerző véleménye szerint új utakat kell találni a humánusabb oktatás megteremtéséhez, hogy a tanulók kevésbé érezzék magukat megfélemlítetteknek, elnyomottaknak. A tanulmány figyelmet szentel az erőszak szimbolikus

megjelenésének, a faj, a társadalmi osztály különös szerepének a bűncselekmények megítélésében.

Az iskolaigazgatók különböző tetszetős adatokat jelentetnek meg a lefoglalt fegyverek, eltanácsolt tanulók számáról. A nyilvánosságra hozott adatok több funkcióval bírnak:

1. ezzel igazolják magukat, hogy valamit tettek az ügy érdekében,
2. a megtett intézkedések ellenére továbbélő probléma legitimitást ad a harc továbbfolytatására,
3. az iskola számára nyújtott pénzügyi támogatás jogosságát igazolják, keretet adnak a társadalmi disputának.

A statisztikai adatok pusztán számok, tehát csak tendenciát képesek kimutatni. Jóllehet, a számok a bűnözés csökkenését mutatják, arról azonban semmit nem mondanak, hogy vajon a tanárok és a diákok biztonságosabban érzik-e magukat. A fémdetektorok, drótkerítések, statisztikák csak palástolják azt a tényt, hogy valójában nem tudnak mit kezdeni a problémával. Az iskolai erőszak okait sokkal mélyebben kell keresni.

Egyes iskolák a menhelyekből alakultak ki, melyeket betegeknek, bűnözőknek tartottak fenn. A cél nem a bentlakók reszocializációja, hanem a társadalom többi tagja biztonságának védelme volt. A fegyelmező és szabályozó funkciókat építészeti szempontból is szem előtt tartották. A test és szellem kontrollálásának, fegyelmezésének funkciója áthagyományozódott az iskolára. A közoktatást kialakító három fő feladatkör az ellenőrzés, a kultúra átadása, a munkára nevelés, felkészítés meghatározza a tanárképzést, a tantervet, és az iskolairányítás módját. Az iskola feladatai közé tartozik a bevándorlók amerikanizálása is. Az 1950-60-as évek bevándorló hulláma (nyugat-indiaiak, puerto-ricoiak, feketék délről stb.) egybeesett egy társadalmi, gazdasági recesszióval, amely megváltoztatta az oktatás jellegét és feltételeit. Nőtt a diákok agressziója egymás között és a tanárokkal szemben is. Az erőszak jelenléte az iskolában lassan normává kezdett válni. Az iskolai „tisztviselők” az állam szimbolikus, törvényes képviselőiként a fegyelmezés eszközével üzentek az elkövetőknek, valamint a társadalom egészének, hogy a hatóság örökös és felügyel.

Az iskolaigazgatók, hogy elkerüljék a rasszizmus vádját, nem faji, hanem osztálykérdésként tüntetik fel a problémát. Itt valójában három változó – faj, osztály, erőszak – összefonódásáról van szó. Hiszen a faji és osztály-hovatartozás erősen korrelál. Azonban az iskolai büntetések nemcsak a fajjal függnek össze konzisztensen, hanem az iskolai továbbmenetelt, az érettségi megszerzését is befolyásolják. Azok, akik részesültek iskolai büntetésben, nagyobb eséllyel kerülnek a szellemileg hátramaradottak osztályába. Ez a jelenség egybecseng a Ladányi János és Csanádi Gábor által Magyarországon végzett kutatásokkal (Ladányi-Csanádi, 1983.), miszerint sok gyermek nem mentális képességeinek hiányában, hanem szociális hátránya, magatartási problémái miatt került kiegészítő iskolába az 1970-es években, ahonnan a továbbtanulás esélye minimális volt.

Noguera végül két fontos teendőt emel ki, amelyek segíthetnének az iskolai erőszak csökkentésében. Az egyik a tanárok kulcsfontosságú szerepe. Fontos, hogy a tanárok ismerjék diákjaikat, környezetüket, életmódjukat, mert ennek hiányában csak a médiára, illetve saját előítéleteikre hagyatkoznak. Ezért szükséges a tanárok számára olyan csoportfoglalkozásokat indítani, ahol színes bőrűek és fehérek is képviseltetnék magukat, s együtt próbálnák

megérteni eltérő kultúrájukat, az esetleg ebből következő eltérő magatartásmódjukat. A másik, amit Noguera ajánl, a környezet humanizálása. Nagyon sokat számít, hogy milyen az osztály díszítése, az iskola parkja, hogy a gyerekek mennyi energiát fektetnek ezek kialakításába, mennyire érzik magukénak, mennyire alakul ki közösségi érzés, közös felelősségtudat. Ha a gyerekek benne érzik munkájukat környezetük megszépítésében, ha fontos nekik, kevésbé fogják tönkretenni. Noguera szerint semmiképp nem vezetnek eredményre a börtön-jellegű iskolák, az iskolai környezetet humanizálni, a kollektív felelősség érzetét növelni kell. Peggy Charren írásában a fiatalok körében megnyilvánuló erőszakot a televíziós programokkal hozza összefüggésbe. 1968-ban szülői kezdeményezésre létrejött az Action for Children's TV elnevezésű mozgalom, amely a gyermek-televízió megváltoztatását tűzte ki céljául. A gyermekek érdekeit szolgáló televíziózásért indult mozgalomnak 25000 aktív tagja van; 60 millió taggal 50 szervezetből álló koalíciót alakítottak ki, amely folyamatosan kapcsolatot tart fenn a sajtóval, kutatásokat végez, konferenciákat szervez. Peggy Charren 23 évig volt elnöke ennek a szervezetnek, melynek célja felvenni a küzdelmet az erőszak minden formájával szemben, s elősegíteni, hogy a gyerekek mentális és fizikai sérülések nélkül nőhessenek fel. A mozgalom szerint a tv szocializációs hatása miatt felelősséget kell, hogy vállaljon a gyerekek viselkedését illetően. Azonban a programok, főleg a rajzfilmek erőszakot mutatnak a gyerekeknek, s ugyanakkor nincsenek tájékoztató, gondolkodtató, kreativitásra készítő programok. A hirdetések drága ajándékokat, egészségtelen ételeket reklámoznak. A magát szervezetté kinövő kezdeményezés nagyobb programválasztékot proponált, illetve a kereskedelmi cégek reklámok révén történő visszaélését igyekezett megszüntetni. Charren és társai szerint a tv-nek nemcsak szórakoztatni, hanem tanítani is kell a gyerekeket. A különböző filmekben, rajzfilmekben bemutatott erőszak a problémák, konfliktusok megoldásának egyetlen módjaként jelenik meg, néhol viccesnek, máskor hősiessé timentik fel, s így normává válik.

Charren a különböző televíziós csatornák elszaporodásával is kapcsolatba hozza a tv-ben sugárzott erőszak elterjedését. Az 1970-es években még alig volt néhány csatorna, így könnyen lehetett bizonyos nem kívánatos beszédet betiltani. A '80-as években azonban egyre több lehetőség vált sokak számára elérhetővé: kábeltelevízió, video, satellit. Ma egyre inkább egy olyan kor felé haladunk, ahol a gyerekek védelmét szolgáló cenzorálás nemcsak, hogy alkotmányellenes, de lehetetlenné is válik. Az 1990. évi törvény nevelő, oktató, információt nyújtó programok sugárzását teszi feltételévé a televíziós társaságok szerződéseinek meghosszabbításához, illetve kijelenti, hogy a gyermekek a közönség részét alkotják, így a csatornáknak szolgálniuk kell őket. Problémát jelent azonban, hogy egyrészt nehéz a kereskedelmi cégek és a gyermekek igényeit, érdekeit összeegyeztetni, másrészt nehéz egy széles (2-15 éves) réteg elvárásait úgy összehangolni, hogy nagy részüket lekösse, s az anyagilag komoly bevételként szolgáló hirdetési lehetőségeket is kihasználja. A szervezet azt szorgalmazta, hogy a kereskedelmi televíziózáson belül maradván, fogékonyra tegye a csatornákat a módosításra, változtatásra. Az 1990. évi Gyermek-televíziózásról szóló törvény életbe lépését követően egy évet kaptak a tv-társaságok, hogy a változtatásokat megkezdjék. Azonban, miután az 1992. évi jelentések során világossá vált, hogy több adó is a gyerekek oktatását szolgáló műsorként tartja számon pl. a G. I. Joe-t, szükségessé vált, hogy a Szövetségi Kommunikációs Központ egyértelmű meghatározást adjon arról, hogy mit tekint a gyermekek nevelését, oktatását, informálását szolgáló programnak, és hogy annak milyen óraszámában történő sugárzását tartja kívánatosnak.

A kongresszus egyes erői megszüntetni kívánják a szövetségi támogatást, ami aláásná a minőségi műsorok szerkesztésére tett erőfeszítéseket. A mozgalom petíciót nyújtott be a

Szövetségi Kommunikációs Bizottsághoz, miszerint változtatásokat éreznek szükségesnek a gyermek-televíziózás programjaiban. Érveiket oktatók, gyermekpszichológusok, szülők, közgazdászok, médiaszakemberek stb. támasztották alá. A Bizottság 13 éves kutatást indítványozott ezen a területen. Charren és a mozgalom szerint a Szövetségi Kommunikációs Bizottságnak a működési engedély meghosszabbítása feltételül kellene megszabnia a heti egy órás, minimum 30 perces 7 és 19 óra között különböző korosztályoknak leadott gyerekműsorok biztosítását. Ezenkívül célszerű lenne szükség esetén évi 100 millió dolláros bírság behajtása, ami nem teszi ki a tv-adó éves bevételeinek fél százalékát sem. Bár a folyóiratban (HER) megjelent interjúk, tanulmányok az amerikai társadalom betegségeiről adnak képet, illetve azokra próbálnak gyógyírt találni, azt gondoljuk, hogy érdemes végiggondolni: vajon a felvetett problémák mennyire általánosak, mennyire érvényesek a magyar közoktatásra, tömegkommunikációra, a magyar társadalomra is.

(A Public Policy Perspective on Televised Violence and Youth: From a Conversation with Peggy Charren – A Dialogue with Noam Chomsky – Pedro A. Noguera: Preventing and Producing Violence: A Critical Analysis of Responses to School Violence. In: Harvard Educational Review 1995/2., Cambridge)

Abonyi Nóra